

Vad menas med förebyggande arbete?

Hur definieras det inom olika områden

Håkan Leifman, forskare, utredare
2 maj 2024 RFMA

Framtidens socialtjänst

- **SOU:2018:22: Ju förr desto bättre – vägar till en *förebyggande* socialtjänst**
- **SOU 2020:47: *Hållbar* socialtjänst – En ny socialtjänstlag**
- **Mer förebyggande – första linjens socialtjänst, komma in tidigt**
- **Nödväntigt med precisering av vad förebyggande perspektiv/insatser konkret innebär:**
 - Insatser alla, grupper, individer, fokus på strukturer, samhällsplanering m.m.
 - Och i så fall: nödvändigt med mer resurser och ökad preventionskunskap

Disposition

- **Preventionsbegrepp och hur de hänger ihop:**
- **Om helhetsperspektiv och väva in "samhällsutvecklingen" ...**
- **Insatser mot alla eller mot riskgrupper?**
- **Förebyggande och främjande**
- **Risk- skydd**
- **Likheter mellan olika områden**
- **Tillit visavi kontroll**

Centrala resonemang och slutsatser

- **Att förebygga** – generellt ju tidigare desto bättre
- **Det hänger ihop** både mellan olika områden (ANDTS, brott, folkhälsa...) och olika nivåer av förebyggande och främjande
- **Olika terminologi och onödigt krångligt.** Vi måste komma förbi begrepsröran
- **Kunskapen har ökat över tid och därmed också mer av specificeringar** men vissa grundläggande utgångspunkter duger bra för det mesta:
 - Olika **preventionsnivåer**, när **i tiden** och olika **typer** av prevention
 - **Risk-** och **skyddsfaktorer**: bra som mall att utgå ifrån
- **Mer främjande och förebyggande alldeles nödvändigt framöver** – bra att så många aktörer som möjligt har sådant tänk men utifrån sina respektive roller: lönsamt ”investera tidigt”

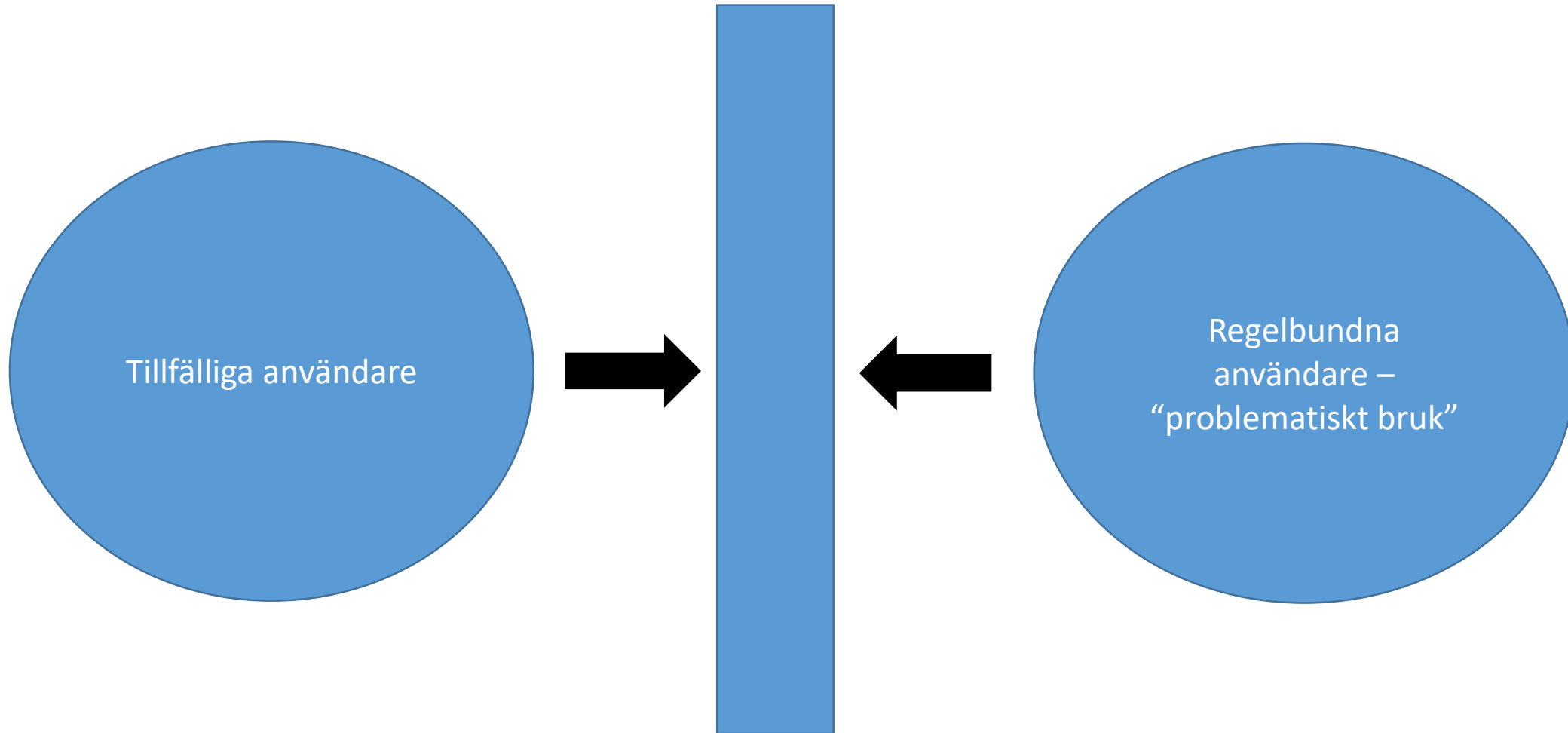
Utgångspunkt: insatser på olika nivåer och när i tiden

- Generella insatser **till alla/flertalet (befolkningen)**
- Riktade insatser **till vissa (grupper)** med större risk specifikt eller mer sårbara generellt
- Mer uttalade problem: **insatser riktade till specifika individer** (behandlande-vårdande insatser)
- Faktorer (**X**) som påverkar – ökar risken/skyddar för ett beteende/tillstånd (**Y**):
 - X** **Y**: kommer vi åt **X**, kommer vi åt **Y**
 - X kommer före Y**, oberoende var i kedjan insatser sätts in

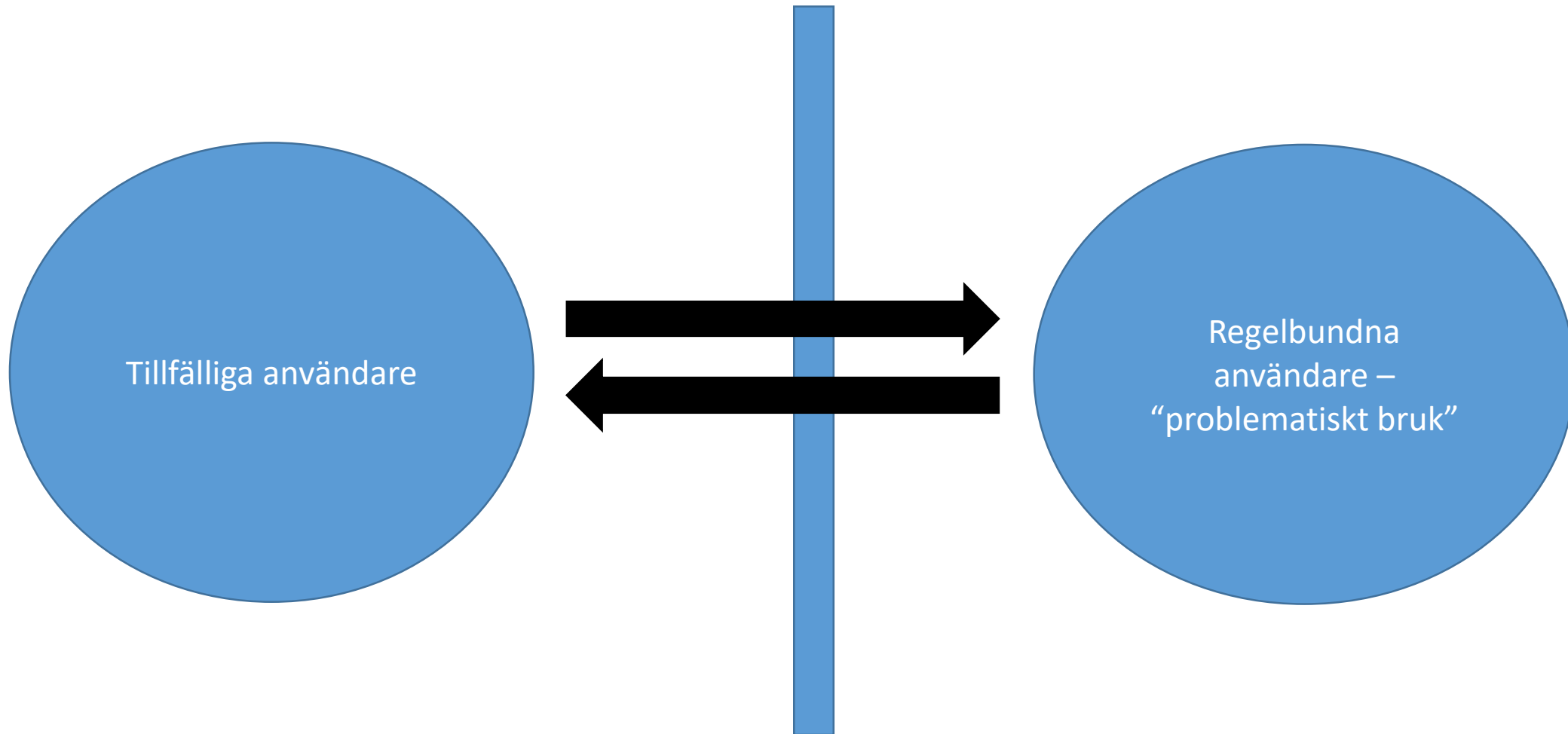
Universella eller riktade insatser?

- **Generellt: båda behövs, inget motsattsförhållande**
- **Men: också till delar en empirisk fråga - beror på epidemiologin:**
 - Riskfunktionen: linjär, exponentiell
 - Hur många med risk, hur stor andel av problemen som finns i den gruppen
 - Kopplingen icke risk-risk: hur hänger det ihop?
- **Förebygg: endast om det fungerar:** mycket som vi kallar förebyggande insatser har ingen effekt: bör inte kallas för förebyggande insatser
- Grundregel: program (insatser) mot problemgrupper (indikerad) starkast effekt, följt av program mot riskgrupper och sist program mot alla
 - Logiskt: endast den med problem har förutsättning att minska problemen. Den utan problem från början kan inte få till en förbättring (men kan motverka en framtida försämring).
 - Dessutom finns insatser som påverkar "alla", även riskgrupper, t.ex. kontrollinsatser såsom Systembolaget med åldersgränser, begränsade öppettider. Även höga alkoholskatter.... (*"Alla kan dricka lite eller mycket mindre"*)
- Och generella insatser når fler och är ofta ganska billiga: kan därför få stor sammantaget betydelse på samhällsnivå (trots "mindre effekt per capita")

Hur hänger det ihop? Statiskt

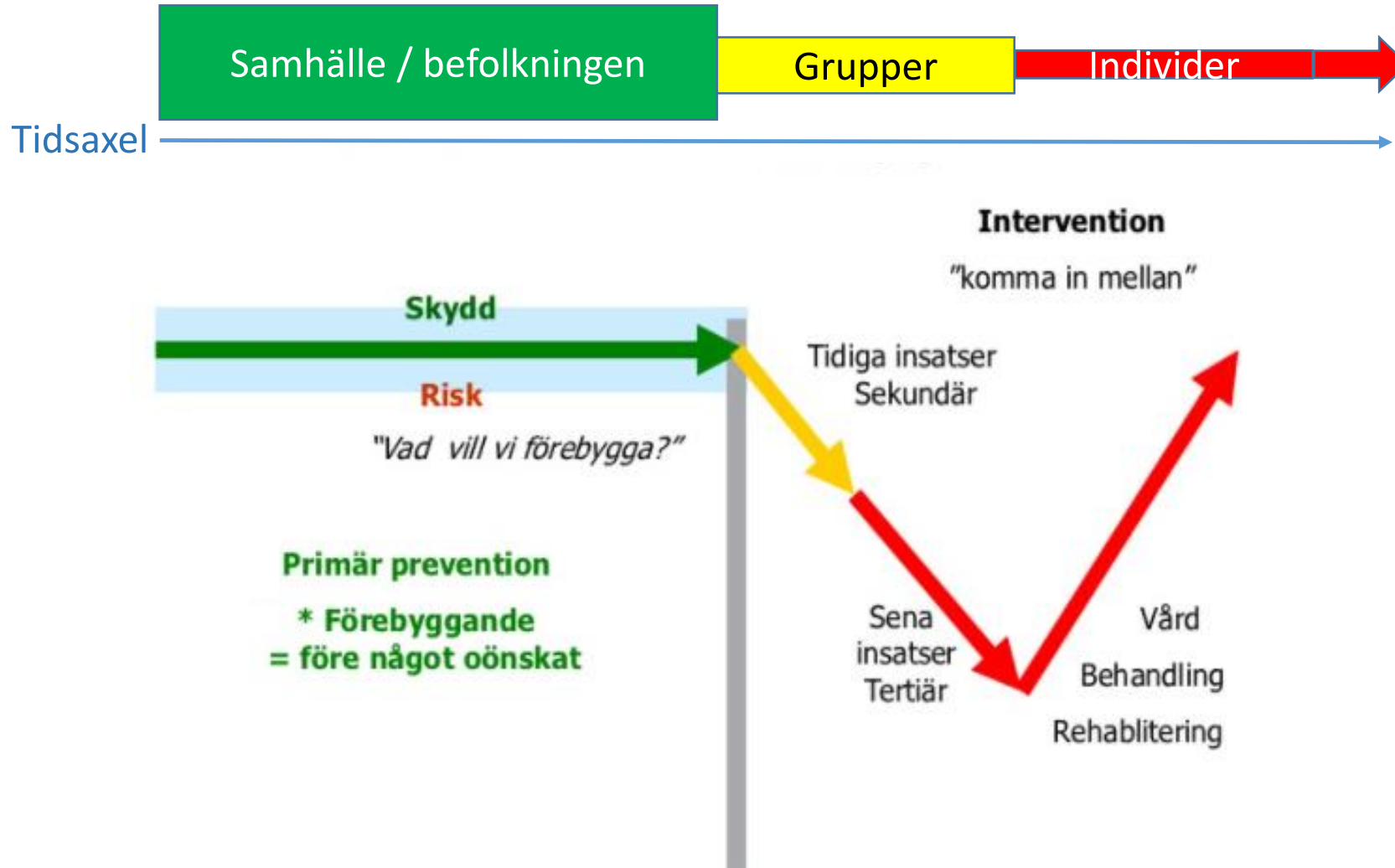

Hur hänger det ihop? Inflöde och utflöde

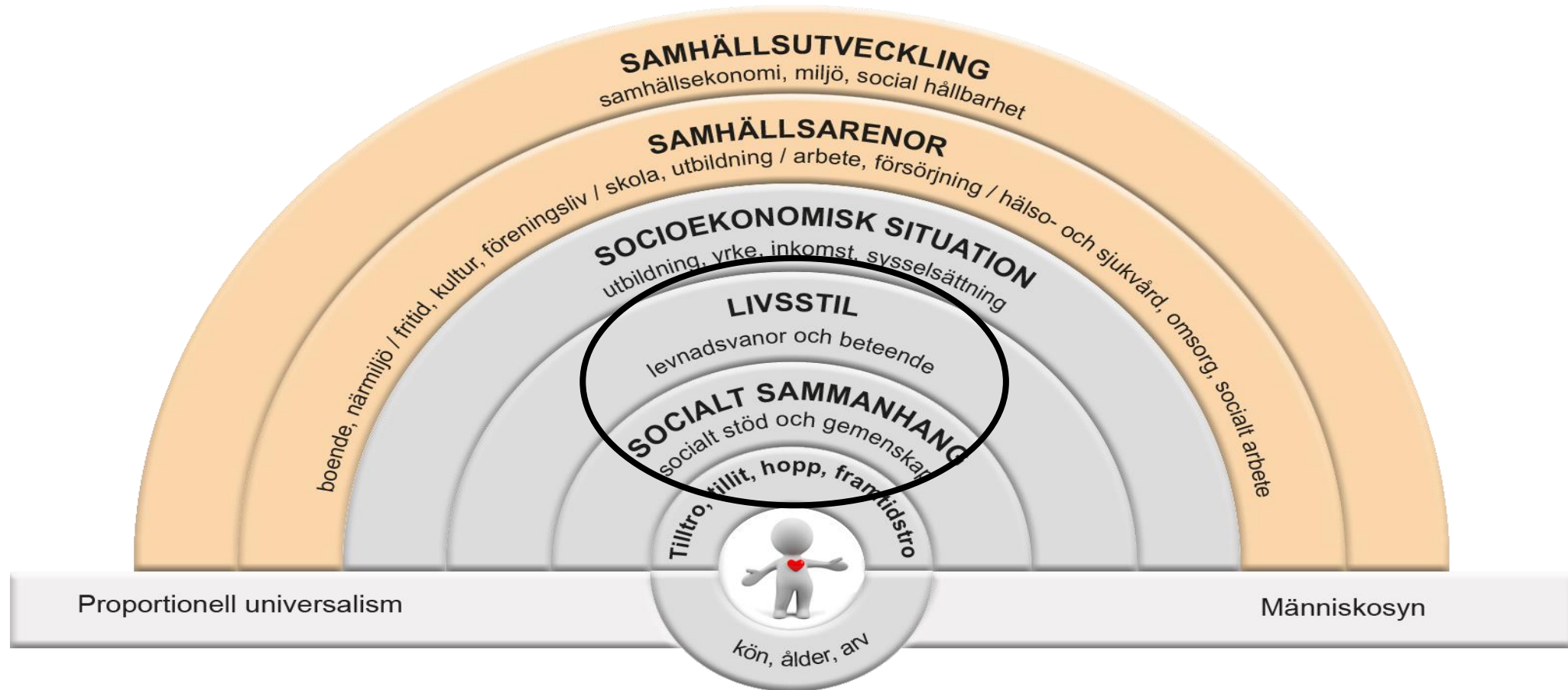
Prevention – olika nivåer och när i tiden

(bearbetad från Anders Eriksson, Preventionscentrum, Stockholm)

Sätta det i ett större sammanhang: bestämningsfaktorer för hälsa

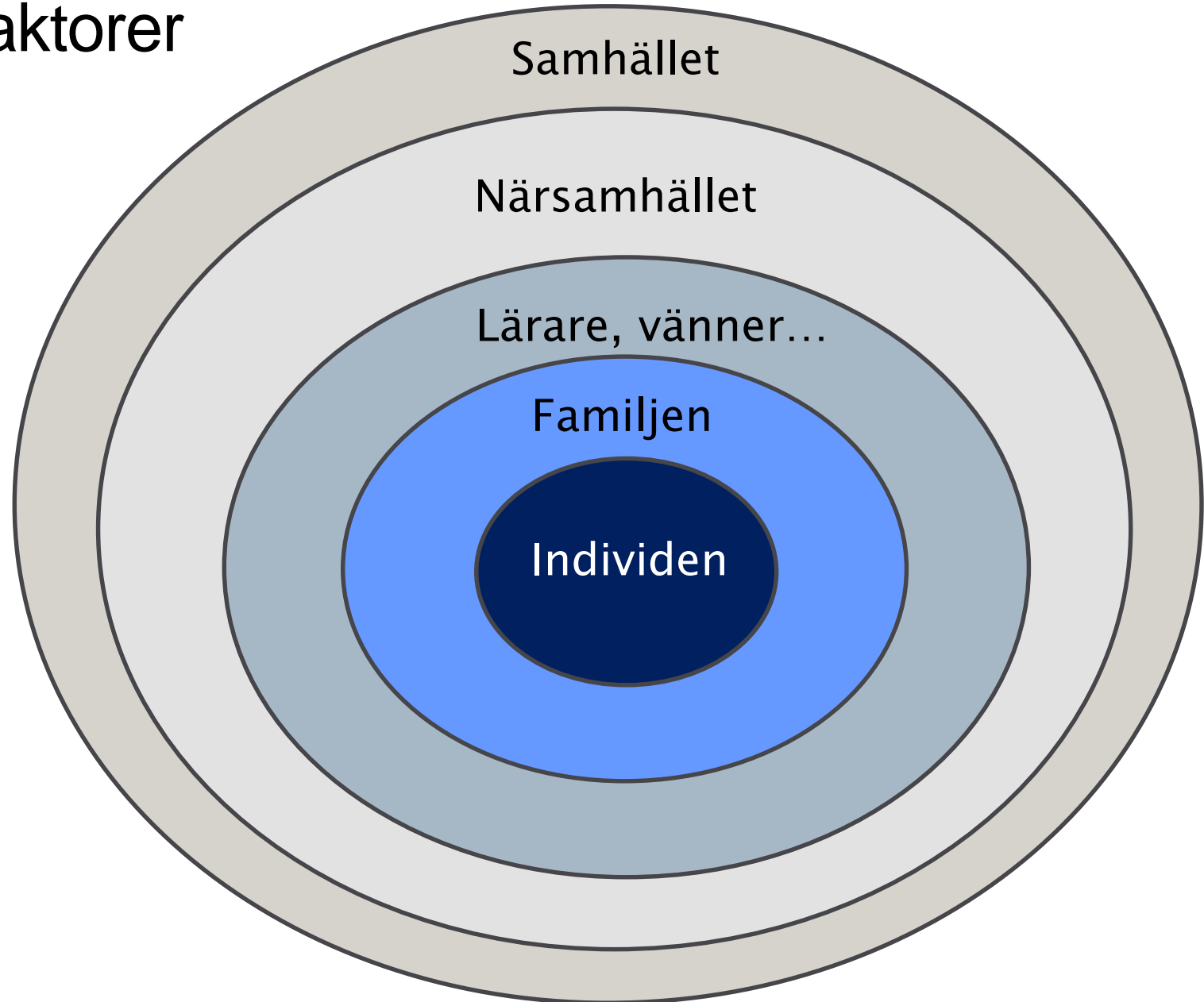
(vi går mot mer av bredd, helhet och samverkan inom olika områden)

Östgötakommissionen för jämlik hälsa: <https://vardgivarwebb.regionostergotland.se/Startsida/Verksamheter/Halso--och-vardutvecklingscentrum/Verksamhetsutveckling-Vard-och-Halsa/Halsoframjande/Ostgotakommissionen-for-jamlik-halsa/>

Samma sak men annat terminologi:

Risk- och skyddsfaktorer
– på olika nivåer

Universell, selektiv, indikativ, primär, sekundär, tertiär prevention , samhälle, strukturer, politik...eller vad?

- Till slut hamnar vi i ett ”**ALLT**”
- Yttersta beviset: **Agenda 2030: 17 mål, 169 delmål** – allt hänger ihop, icke delbart
- Bra men också sårbart om allt går ut på det breda samverkande och allt mindre på djupet - per profession
- Måste begränsa oss på något sätt – **vårt område och vad vi kan göra för helheten**

Olika nivåer och till viss del olika begrepp på olika områden men i sak ingen stor skillnad

Olika typer av prevention kan komma in på olika nivåer: social brottsprevention; tillgänglighetsbegränsande insatser; påverka efterfrågan...

Olika nivåer	Folkhälsa	ANDTS	Brott	Socialtjänsten (Framtidens socialtjänst)
Generella insatser mot "alla"	Hälsofrämjande och förebyggande Universell prevention	Universell prevention Primärprevention	Allmänprevention Universell prevention Primärprevention	Universell/samhällsnivå
Riktade insatser mot riskgrupper/sårbara grupper	Selektiv prevention	Selektiv prevention Sekundärprevention Tidiga insatser	Selektiv prevention Sekundärprevention Tidiga insatser	Selektiv/gruppnivå Tidiga insatser
Särskilda specifika insatser mot individer med uttalade problem	--	Indikativ prevention Tertiärprevention Återfallsprevention	Individualprevention Indikativ prevention Återfallsprevention	Indikativ prevention Insatser på individnivå

Universell, selektiv, indikativ ELLER primär, sekundär, tertiär prevention?

Primär, sekundär, tertiär prevention: från medicinska världen: åtgärda fysiska åkommor

- **Primärprevention:** åtgärder för att förhindra att sjukdom överhuvudtaget uppkommer.
- **Sekundärprevention:** åtgärder för att behandla skador och sjukdomar på ett tidigt stadium.
- **Tertiärprevention:** åtgärder för att förhindra ytterligare sjukdomsutveckling. Vissa räknar även rehabilitering efter sjukdom till tertiärprevention.

Från början fokus på sjukdomars utveckling

Numera vanligare med:

Universell, selektiv, indikativ, framför allt inom det sociala området och mer fokus nivåer (grupper)

- **Universell prevention** definieras som en intervention som inte tar hänsyn till skillnader mellan hög- och lågriskgrupper
- **Selektiv prevention** fokuserar på undergrupper i befolkningen som exponeras för en eller flera riskfaktorer..
- **Indikerad prevention** identifierar individer i riskzonen och fokuserar på de individer som har identifierats med problem.

Universell, selektiv, indikativ ELLER primär, sekundär, tertiär prevention?

Primär... = mer i tiden; Universell...= mer nivå

	Universell Samhälle	Selektiv Grupp	Indikativ Individ
Primär förebyggande	Mediainsats Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer
Sekundär tidiga insatser	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer
Tertiär sena insatser	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Vård Riskfaktorer Skyddsfaktorer

Källa: Anders Eriksson, Bildningsbolaget

Universell, selektiv, indikativ ELLER primär, sekundär, tertiär prevention?

Primär... = mer i tiden; Universell...= mer nivå

	Universell Samhälle	Selektiv Grupp	Indikativ Individ
Primär förebyggande		Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer
Sekundär tidiga insatser	Riskfaktorer Skyddsfaktorer		Riskfaktorer Skyddsfaktorer
Tertiär sena insatser	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	Riskfaktorer Skyddsfaktorer	

Källa: Anders Eriksson, Bildningsbolaget

Och oftast:

- **Prevention – något som riktar till sig hela eller grupper av befolkningen**
- **Handlar ofta om befolkningsinsatser – folkhälsa – som reduceras inflödet (rekryteringen) till grupper med uttalade problem**
- **Alltså universell och selektiv prevention**
 - **Proportionell universalism: alla ska nås men vissa behöver mer än andra (efter behov)**

Kärt barn har många namn: preventionstriangeln

Interventionerna riktas till *individer* som identifierats med problem

Indikerad

Interventioner riktade till undergrupper som är särskilt utsatta för en eller flera riskfaktorer.

Selektiv

Det är *gruppen* som identifieras som utsatt

Universell och
Främjande

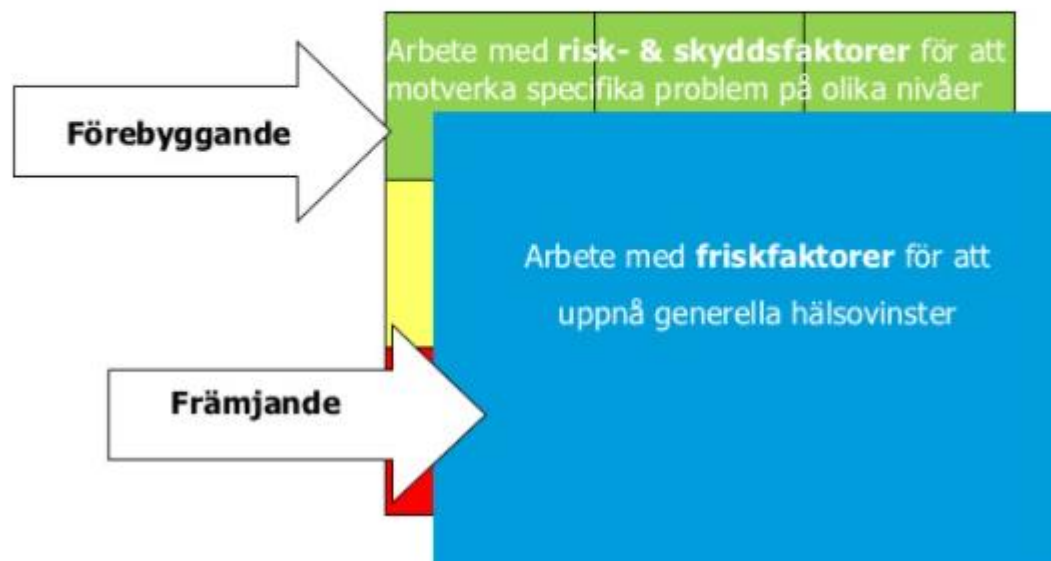
Interventioner som inte tar hänsyn till skillnader mellan hög- och lågriskgrupper utan riktas till *alla* oavsett grad av risk.

Inte glömma det hälsofrämjande arbetet

... i ett helhetsperspektiv:

Förebyggande OCH främjande insatser

(prevention och promotion)

Hälsofrämjande och förebyggande

Hälsofrämjande: *Den process som ger individen möjligheter att öka kontrollen över sin egen hälsa och förbättra den.*

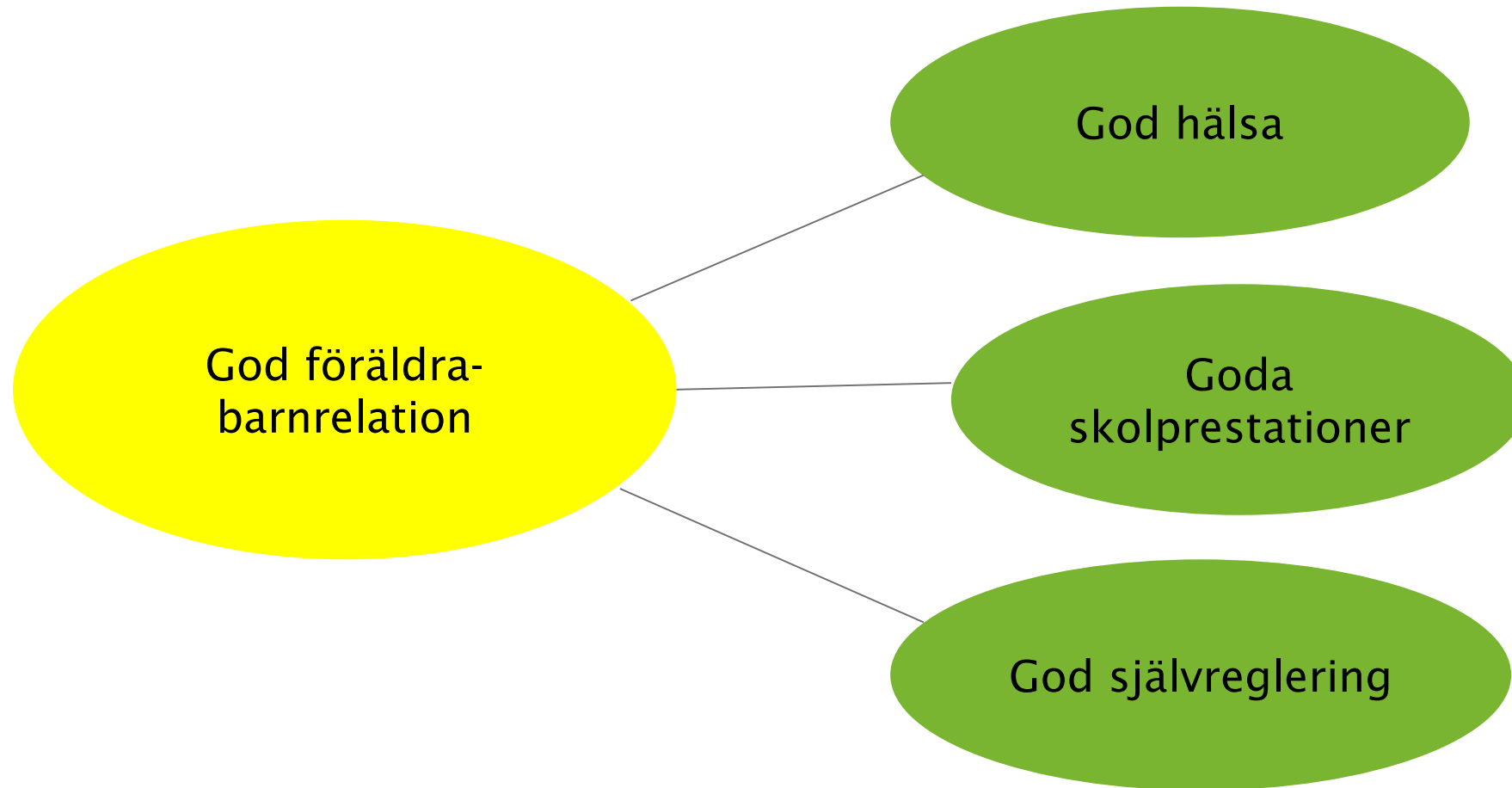
Hälsofrämjande arbetet: fokuserar på att **stärka frisk- och skyddsfaktorer**. Arbetet omfattar således *insatser som kan stärka eller bibehålla människors fysiska, psykiska och sociala välbefinnande samt ge möjlighet att öka kontrollen över den egna hälsan och förbättra den.*

Förebyggande arbetet: har fokus på att **minska riskfaktorer** och en förebyggande åtgärd definieras enligt Socialstyrelsen *som en åtgärd för att förhindra uppkomst av sjukdomar, skador, fysiska, psykiska eller sociala problem.*

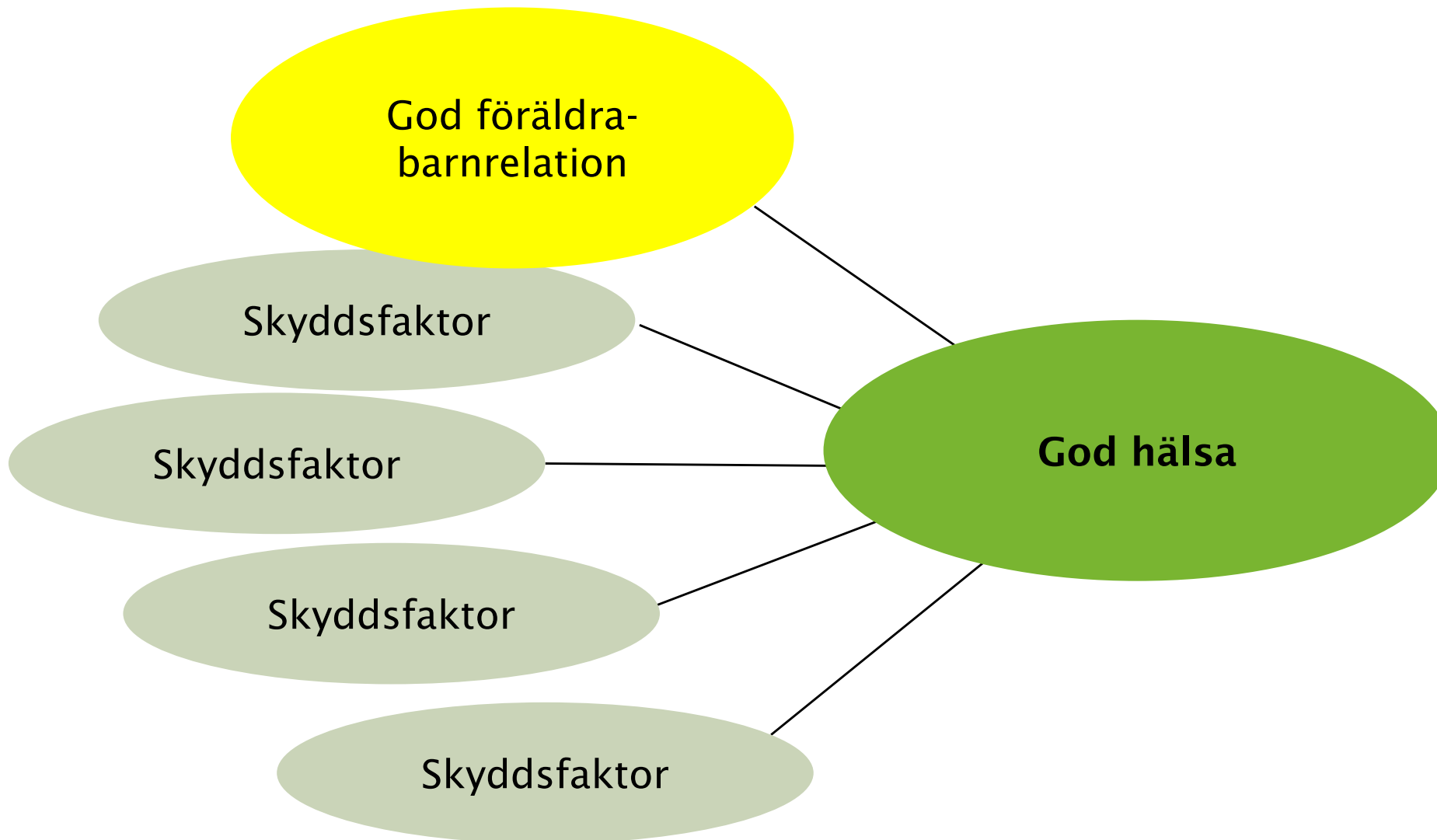
Risk- och skyddsfaktorer

- Är faktorer som ökar eller minskar **risken** för ohälsa eller sociala problem
- **Riskfaktorer** - Vissa omständigheter eller händelser som ökar sannolikheten för att något icke önskvärt ska hända
- **Skyddsfaktorer** - Ökar personens motståndskraft mot belastningar och kan förhindra eller dämpa effekten av riskfaktorer
- Vissa menar att skyddsfaktorer har en kompenationseffekt för riskgrupper men inte för andra utan risk; andra att risk och skydd = ändpunkter på ett kontinuum
- Sammansättningen av en individs risk- och skyddsfaktorer påverkar risken för att utveckla olika problem
- **Om vi lär oss än mer om risk- och skyddsfaktorer kan vi erbjuda mer effektiva insatser**

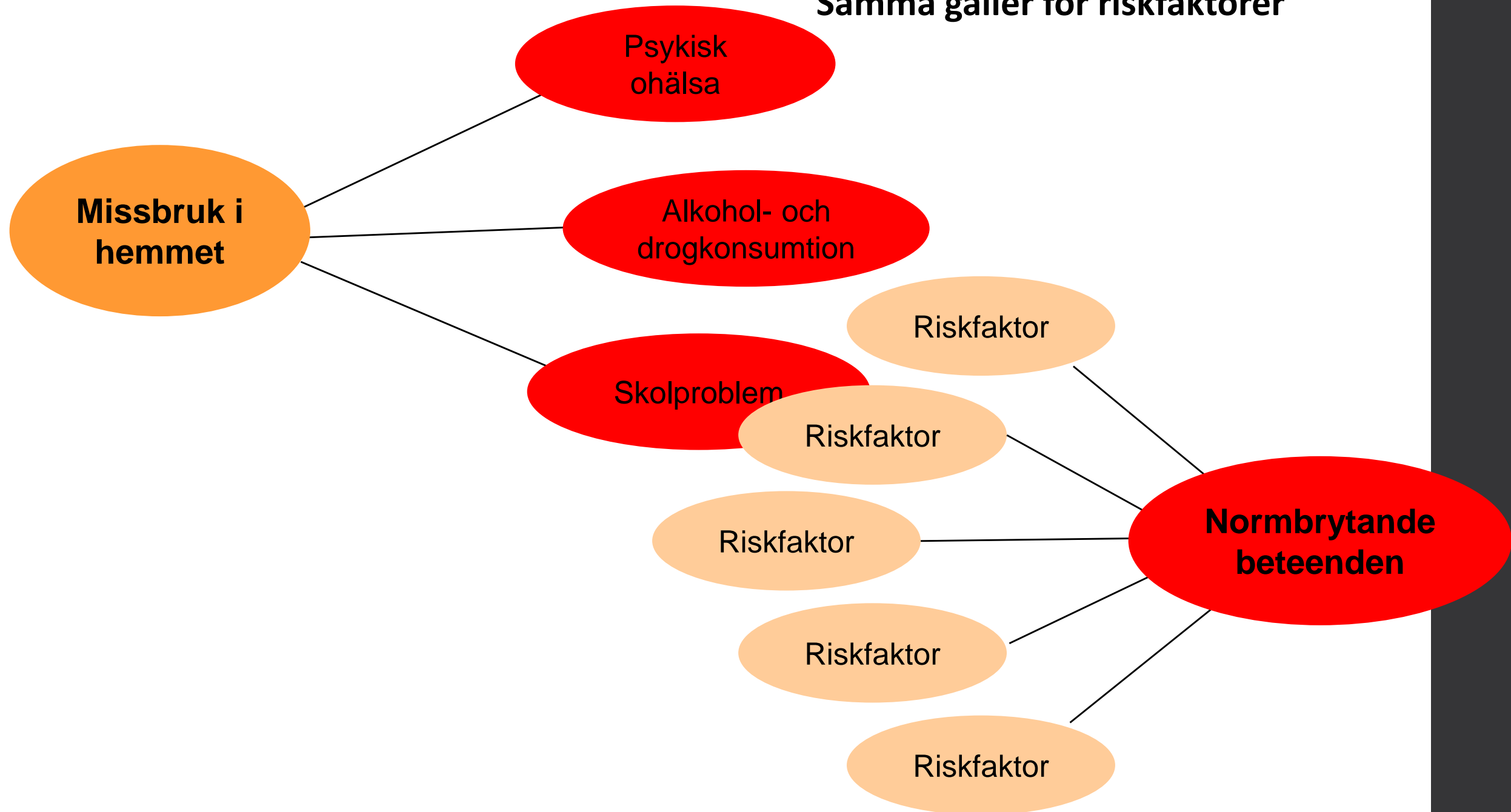
En skyddsfaktor – flera utfall

Flera skyddsfaktorer – ett utfall

Samma gäller för riskfaktorer

Missbruk i hemmet

Psykisk ohälsa

Alkohol- och drogkonsumtion

Skolproblem

Riskfaktor

Riskfaktor

Riskfaktor

Riskfaktor

Riskfaktor

Normbrytande beteenden

Preventionsstjärnan

ANDT

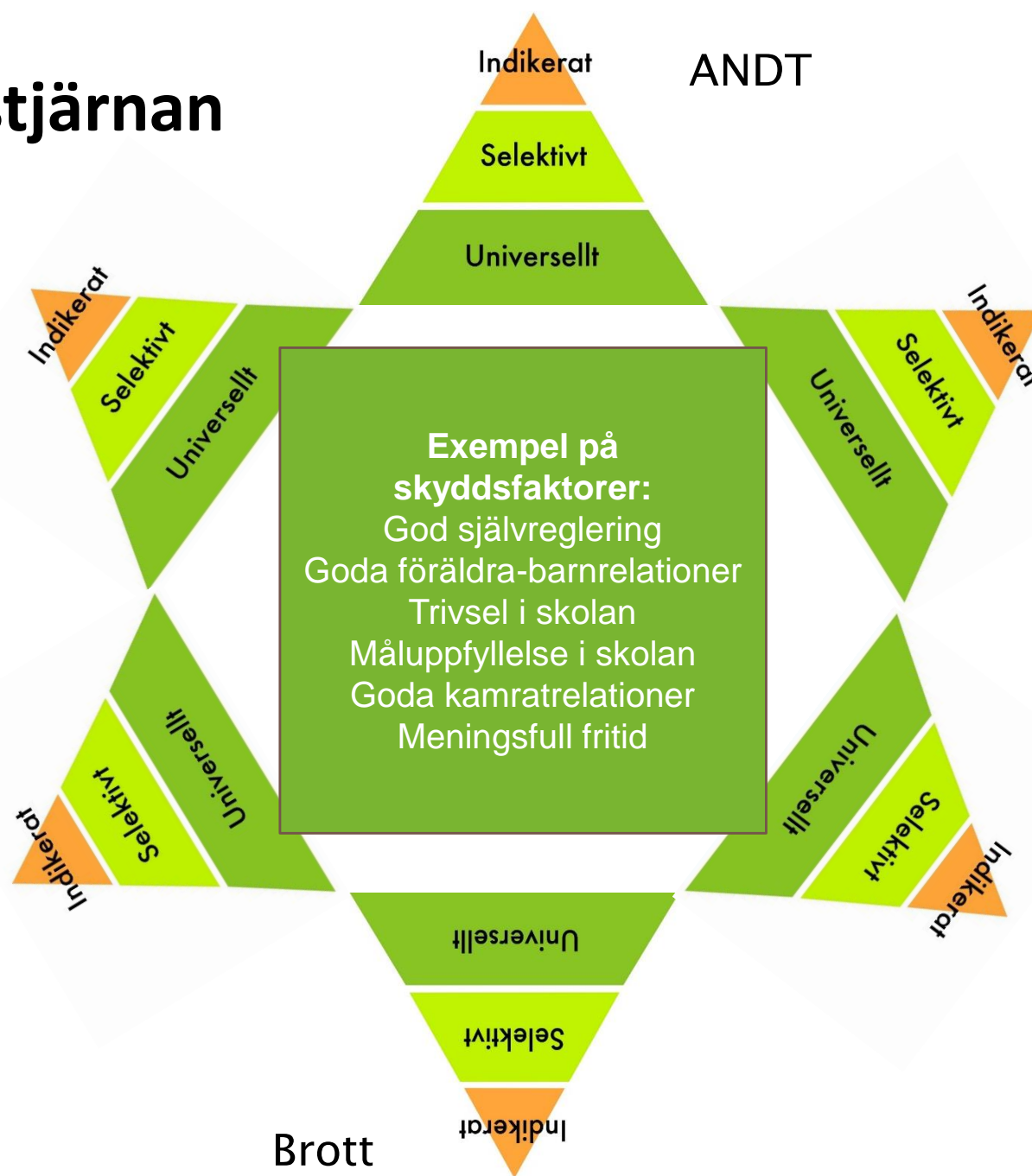
Våld

Skolproblem

Psykisk ohälsa

Utanförskap

Brott

Livsförloppsperspektiv: exempel på sammankopplade problembeteenden över tid, men aldrig för sent...

SMÅBARNÅR	TIDIGA SKOLÅR	UNGDOMSÅR	VUXEN ÅLDER
Beteendeproblem	Låg skolmotivation	Kriminalitet	Svagt socialt nätverk
Familjeproblem	Dåliga skolprestation	Alkohol- och drogproblem	Kriminalitet
	Familjeproblem	Låg skolmotivation	Alkohol- och drogmissbruk
	Dåliga kamratrelationer	Dåliga skolprestationer	Låg utbildning
		Familjeproblem	Arbetslöshet
		Dåliga kamratrelationer	Dålig ekonomi
		Skolk	Äktenskapsproblem
		Tidig sexuell debut	Skilsmässa
			Psykisk ohälsa
			Tidig död

Större likheter än skillnader mellan olika områden

(Från Anders Eriksson: <https://www.slideshare.net/cansverige/ngra-grundlggande-definitioner-and-e4>)

Brottsprevention

- 1) Motiverad gärningsman
Social brottsprevention
- 2) Ett brottsobjekt/offer
Situationell brottsprevention
- 3) Frånvaro av kapabla väktare
Kontroll, situationell prevention

Drogprevention

- 1) "Törstig" tonåring
Påverka efterfrågan
- 2) Tillgänglig drog
Begränsa tillgången
- 3) Ingen koll
Föräldrakontroll, kontroll (när)samhälle

Alla tre förutsättningar måste finnas!

Kontroll och/eller tillit?

Båda behövs inom det förebyggande och främjande arbetet

- Kontroll för att bygga tillit – sanktioner för de som inte efterlever regler och tilliten
- Tillit för att vi litar på medborgarna i ett demokratiskt samhälle och för att få stöd för kontrollinsatser (*1909-70 i Sverige: **Kontrollstyrelsen**: ämbetsverk ansvarig för alkohollagstiftningens tillämpning*)
- Har vi förskjutit pendeln för lång mot tillit?
- Behöver vi mer av den starka statens långa arm– mer kontroll i tillitens tjänst?

Det var det hela!

-tack för att ni lyssnade

hakan.leifman@merkantik.se

hakan.leifman@ki.se